

El fotoperiodisme entre les dues exposicions (1888-1929)

No es pot parlar de fotoperiodisme a Catalunya, tal com ara l'entendem, fins després de l'Exposició Universal de Barcelona, el 1888, encara que hi ha algunes importants experiències pioneres els anys anteriors a l'Exposició. La fotografia és un invent dels anys vint del segle passat, però les tècniques d'impressió de gravats que reproduïen fets d'actualitat no van començar a Catalunya fins a la dècada dels vuitanta.

La primera fototípia publicada a la premsa catalana –i per tant la primera reproducció veritablement fotomecànica– es va imprimir el 17 de novembre de 1881 a la revista barcelonina *La ilustración*, que havia començat a editar aquell mateix any Lluís Tasso. Era una vista de la porta principal de la catedral de Palma de Mallorca. L'any següent, en el número 84 de la revista, apareguda l'11 de juny, es va publicar el primer fotogravat amb trama, una vista exterior del monestir de Santes Creus. Era un èxit important, perquè tot just aquell any 1882 es començaven a imprimir els primers fotogravats amb trama en altres països europeus.

Però l'esdeveniment que obre la història del fotoperiodisme publicat en premsa a Catalunya és l'aparició a *La ilustración*, en quatre números consecutius, dels dies 1, 8, 15 i 22 de febrer de 1885, d'un reportatge fotogràfic realitzat per Heribert Mariezcurrena, amb màquina de placa seca, sobre les conseqüències dels terratrèmols a la província de Màlaga, l'any anterior, que van causar uns 400 morts i van ensorrar les ciutats d'Alhama, Arenas del Rey, Periana i Ventas de Zafarriya. La publicació no va ser immediata, sinó que van passar algunes setmanes des que s'havien produït els fets, però tot i així és innegable el seu valor periodístic, ja que les fotos, 44 en total, van documentades amb àmplia informació sobre el terratrèmol. Les dificultats tècniques i

de transport i la inexistència, encara, d'una mentalitat periodística vinculada a l'actualitat en les revistes il·lustrades del moment van impedir potser actuar amb més celeritat en la publicació d'aquest reportatge, les fotos del qual la mateixa revista definia com a "gravados directos del natural, obtenidos por medio de la fotografía".

Heribert Mariezcurrena Corrons tenia 38 anys quan va publicar aquest reportatge. Nascut a Girona, a la casa on el seu pa-

El primer reportatge fotogràfic publicat a la premsa va aparèixer el febrer de 1885 a *La ilustración*

Quatre generacions de reporters gràfics

El dia 14 d'aquest mes de març s'inaugura al Palau de la Virreina de Barcelona l'exposició *El fotoperiodisme a Catalunya (1885-1976)*, que han organitzat conjuntament el Col·legi de Periodistes i l'Ajuntament de Barcelona. És la primera vegada que es munta a Catalunya una exposició d'aquestes característiques i és també la primera vegada que s'ha efectuat un estudi previ i un cens dels periodistes gràfics que han publicat als mitjans de premsa de Catalunya des que les revistes, primer, i després els diaris, van començar a incloure gravats procedents de fotografies:

L'exposició està dedicada a Juantxu Rodríguez, el fotoperiodista mort a Panamà per l'exèrcit dels Estats Units. Conjuntament amb el muntatge de l'exposició s'ha editat un catàleg que inclou, a part d'una selecció de les fotografies exposades, uns apunts sobre la història del fotoperiodisme a Catalunya, i les fitxes biogràfiques de 150 fotoperiodistes catalans, que constitueixen la quasi totalitat dels que han treballat pels mitjans de premsa des dels anys vuitanta del segle passat fins a la fi del franquisme.

L'exposició està formada per una mostra d'una part important dels fotoperiodistes que van treballar durant tot el primer terç de segle, la guerra civil i el franquisme.

El límit inicial de l'exposició, i, en definitiva, de la història del fotoperiodisme, estava

marcat pels avenços tècnics que van fer possible la impressió de fotografies. El límit final es va establir en el final del franquisme, que és quan es produeix un relleu generacional molt important, amb l'aparició de nous fotògrafs de premsa joves, alguns dels quals ja havien començat a treballar per a revistes minoritàries o clandestines a començament dels anys setanta, i amb la progressiva jubilació dels fotògrafs de premsa que havien treballat des dels anys trenta als setanta, que són els que constitueixen el nucli central de l'exposició.

Sobre el límit inicial no podia haver-hi gaires vacil·lacions. Es va establir en el mes de febrer de 1885, quan el setmanari barceloní *La ilustración* va publicar el que pot ser considerat el primer reportatge fotogràfic imprès a la premsa catalana: el que va fer Heribert Mariezcurrena sobre el terratrèmol que feia poc havia destruït alguns pobles malagenys.

Pel que fa al límit final, s'ha considerat un moment significatiu per al fotoperiodisme un altre mes de febrer, 91 anys més tard d'aquell que obre l'exposició: les manifestacions dels diumenges 1 i 8 de febrer de 1976, en què els carrers de Barcelona es van emplenar d'una multitud que reclamava "Llibertat, Amnistia i Estatut d'Autonomia" i en les quals una nova generació de fotògrafs va sortir al carrer

amb la seva càmera i va enviar les imatges a agències i revistes de l'estranger, ja que aquí encara no es podien publicar. Les fotos de Manuel Armengol són les que van donar la volta al món, però altres fotoperiodistes que, com ell, feia ja mesos –alguns fins i tot uns quants anys– que treballaven clandestinament van deixar també testimoni en imatges d'aquell moment històric que marcava el començament d'una nova època.

Publiquem aquí una síntesi dels capítols del catàleg de l'exposició dedicats al període comprès des dels inicis –en vigílies de l'Exposició Universal de 1888– fins a la proclamació de la República. Durant aquest període va desenvolupar la seva tasca la primera generació de fotoperiodistes catalans. Als anys trenta se'ls va incorporar –sense que ells abandonessin la feina– una segona generació, que és la que va desenvolupar la seva tasca durant els anys de la República, la guerra i –els que no van patir represàlies– els anys del franquisme. La tercera generació va apareixent lentament a partir dels anys cinquanta, i la quarta, que és la que actualment treballa als mitjans de premsa, a partir dels anys setanta, quan el franquisme arriba al seu final. L'exposició de la Virreina comprèn només les tres primeres generacions. Algun dia caldrà muntar-ne una altra sobre la quarta, l'actual, la més nombrosa.

Primera mostra
antològica
sobre
el treball
dels fotògrafs
de premsa
fins a la fi
del franquisme

re, Ignasi Mariezcurrena, ja tenia obert el 1846 –any en què va néixer Heribert– el que probablement va ser el primer estudi de retratista d'aquella ciutat, Heribert es va traslladar de jove a Barcelona, on va desenrotllar tota la seva carrera com a gravador i fotògraf. Ell va ser qui va fer tècnicament possible, associat amb uns amics, la publicació de les primeres fotografies tramades a *La ilustración* i qui no solament va fer les fotos del terratrèmol de Màlaga el 1885, sinó que també les va convertir en gravats per imprimir-les.

No va ser fins uns anys després de l'Exposició Universal de 1888 –de fet fins als primers anys del segle XX– que van començar a publicar en premsa els fotògrafs que millors reportatges han deixat de la seva època. Abans d'ells, els reportatges gràfics publicats eren realitzats per fotògrafs que tenien una concepció més àmplia del seu treball i que ni tan sols consideraven com a possibilitat una especialització en la informació gràfica d'actualitat.

Els grans fotoperiodistes de la generació pionera, que es van plantejar com a font bàsica d'ingressos la fotografia de premsa, van ser Merletti, nascut en començar la dècada dels seixanta; Brangulí, Moragas, Ballell i Domínguez, que van néixer a la dècada dels setanta i van deixar reflectit el seu treball en les primeres publicacions gràfiques des del començament de segle; i Co de Triola, Claret i el lleidatà Portella, nascuts a la dècada dels vuitanta.

Alexandre Merletti i Cuaglia, tot i ser el de més edat d'aquella primera generació de fotoperiodistes que van emplenar amb els seus gravats els setmanaris de les primeres dècades del segle, no va ser el primer a exercir professionalment com a fotoperiodista. Tot i ser nascut el 1860, a Torí, no va ser fins al 1889 que va traslladar-se a viure a Barcelona, on primer va treballar de rellotger, al carrer del Consolat, i quan els lladres li van buidar la botiga va abandonar aquest negoci i va entrar com a ajudant a la galeria fotogràfica d'en Polak. A partir de la Setmana Tràgica, el 1909, es va anar decantant cap al fotoperiodisme, que va exercir a Barcelona fins a la mort, el 1943.

Merletti va morir un parell d'anys abans que Brangulí i pot dir-se per tant que, de fet, i malgrat la diferència d'edat, el treball de tots dos va desenvolupar-se al

mateix temps, encara que Brangulí comencés a publicar deu anys abans. Tots dos van començar publicant en els setmanaris il·lustrats barcelonins –*La hormiga de oro*, *La actualidad*, *L'esquilla de la torratxa*–, després en els diaris a mesura que van anar introduint el foto gravat –*La Vanguardia*, *Diari de Barcelona*, *El noticiero universal*– i també van agafar corresponsalies gràfiques de diaris de Madrid.

Capçalera ha publicat ja, als números 1 i 2, treballs sobre aquests fotògrafs realitzats per Josep Cruañas, on es dona àmplia informació sobre el seu treball.

Josep Banús Moragas, que signava només amb el cognom Moragas, i Josep Domínguez i Martí van néixer el mateix any, el 1878, i eren de la mateixa edat que Brangulí. Tots dos van publicar, sobretot, a *El día gráfico*. Moragas, a més, va ser corresponsal de *Sucesos*, de Madrid, i *Caras i caretas*, de l'Argentina, i Domínguez va col·laborar també amb *El correo catalán* i altres diaris de la seva època. Domínguez va morir, com Merletti i Brangulí, al començament dels anys quaranta. Moragas, en canvi, va viure molt més que els seus coetanis (82 anys), però, tanmateix va exercir menys anys el fotoperiodisme, perquè el va deixar el 1930, per dedicar-se a la galeria. D'una generació posterior en edat, però coincident de fet en el treball professio-

Els fotoperiodistes de la generació pionera, nascuts entre 1860 i 1900, van ser bàsicament Merletti, Brangulí, Moragas, Ballell, Domínguez, Co de Triola, Claret, Portella, Pérez de Rozas, Vallvé, Bert i Mateo

A l'esquerra, sis dels més importants fotoperiodistes que ja eren en actiu durant l'Exposició de 1929: Badosa, Brangulí (d'esquena), Merletti, Torrens, Pérez de Rozas i Sagarra. En aquesta plana, i en la 36, imatges del primer reportatge fotogràfic publicat en un periòdic: el va fer Heribert Mariezcurrena a pobles andalusos assolats per un terratrèmol i es van publicar a *La Ilustración* el febrer de 1885.

nal durant el primer terç de segle, van ser Josep Maria Co de Triola, nascut el 1884, Josep Maria Sagarra Plana, nascut el 1885, i Ramon Claret i Artigas, nascut el 1887. De tots ells n'han aparegut també a *Capçalera* àmplies informacions, en la sèrie que publica Josep Cruañas (números 3, 5 i 7).

Els més joves de la primera generació de fotoperiodistes eren Carlos Pérez de Rozas i Masdeu (*Capçalera* número 8), fundador d'una nissaga de fotoperiodistes, nascut el 1893, el tarragoní Hermengildo Vallvé, nascut també el 1893, i Joan Bert, soci de Ramon Claret, que tenia nou anys menys que ell, i el gendre i ajudant de Merletti, Manuel Mateo, que després es va especialitzar en fotografia taurina, nascuts tots dos el 1896. Tots ells van omplir de fotografies els mitjans de premsa del primer terç de segle i van ser presents en l'Exposició Internacional de 1929, l'esdeveniment que sens dubte més va revolucionar la fotografia de premsa.

La primera fotografia de tot el món publicada en un diari va ser una de barraques al *Daily Herald* de Nova York, el 4 de març de 1880. Però durant molts anys el text va seguir dominant als diaris i la il·lustra-

ció es basava en gravats fets manualment. De fet, no es pot parlar de plena introducció de la fotografia a la premsa fins a la creació del *Daily Mirror* a Anglaterra, el 1904. Aquest diari va ser el primer que va utilitzar la fotografia com a única forma d'il·lustració, suprimint qualsevol altra mena de gravats, i que va donar a la fotografia un valor periodístic preminent en la informació.

A Catalunya, des de la publicació de la primera fotografia reproduïda en premsa per mitjans purament mecànics –el 1881 a *La ilustración*– fins al 1910, la inclusió de fotogravats va ser una exclusiva dels setmanaris: *L'esquella de la torratxa*, fundada el 1879, i que a partir de 1890 va començar a incloure fotografies, de caire estàtic al principi –actors, estudis de pintors, esportistes, senyores lleugeres de roba– i més dinàmiques i periodístiques a partir del 1907, quan va deixar la direcció Josep Roca i Roca; *La campana de Gràcia*, existent des de 1870 i que per la connexió empresarial va seguir el mateix camí de *L'esquella*; *el Cucut!*, de la Lliga, fundat el 1902; *la Il·lustració catalana*, en la seva segona etapa entre 1903 i 1917; el suplement *El diluvió ilustrado* que va editar setmanalment, entre 1904 i 1911, el diari lerrouxista *El diluvió*; *La actualidad* (1906-1913); la carlina *La hormiga de oro*, fundada el 1884, i *Barcelona Atracción*, a partir del 1911.

La primera publicació esportiva d'àmplia difusió publicada a Catalunya va ser *El mundo deportivo*, que fou fundat el 1906 com a setmanari i a poc a poc va anar augmentant la periodicitat a dos, tres i quatre dies per setmana fins arribar a convertir-se en diari el 1929. El va seguir *Stadium*, el 1912. En aquests setmanaris van començar a publicar els seus primers reportatges Claret i Co de Triola, pioners del fotoperiodisme esportiu.

Fins que poc abans de la guerra civil no va aparèixer la Leica i el pas universal, tots els fotògrafs treballaven amb aparatoses càmeres de placa de vidre

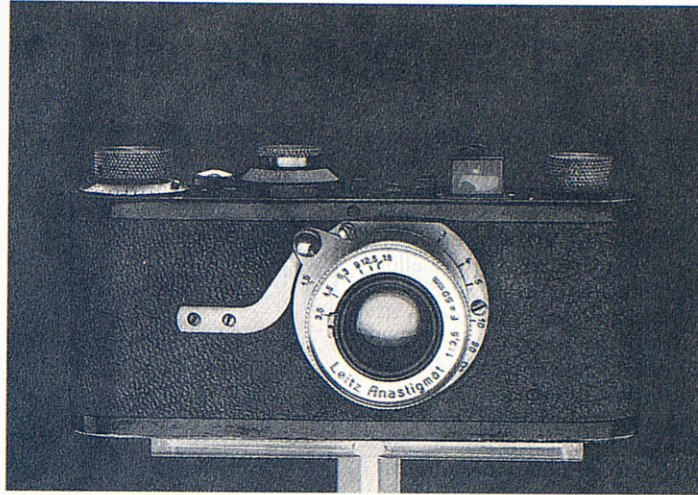

El diari *La Vanguardia* va ser el pioner en la inclusió d'algun fotogravat a les seves planes, l'any 1910. Tres anys després el lerrouxista Pich i Pon va fundar *El día gráfico*, seguint el model que nou anys abans havia creat el *Daily Mirror* a Anglaterra. *El día gráfico*, que va ser també, uns anys més tard, el primer a introduir el rotogravat, va ser, de fet, el bressol de la primera generació de fotoperiodistes. Tots van publicar-hi fotografies, i ho van fer també a *La noche*, el diari del vespre creat el 1924 per la mateixa empresa del *Día gráfico*.

La Vanguardia va seguir l'exemple del *Día gráfico* i va introduir el rotogravat durant els dies de l'Exposició Internacional de 1929. La primera portada amb aquest sistema va aparèixer el 16 d'octubre de 1929, i va mantenir el sistema de cobertes en rotogravat i planes interiors

Merletti va fer una foto d'amagat, en un judici, vint anys abans que ho fes Erich Salomon, patriarca de la fotografia de reportatge europea

A la plana de l'esquerra, fotos de dos dels més grans fotoperiodistes de la primera generació a Catalunya. A dalt, un berenar lerrouxista al Coll, el 1912, en una fotografia de Josep Brangulí. A sota, banyistes a la Barceloneta, als anys vint, en una fotografia d'Alexandre Merletti. En aquesta plana, la històrica càmera Leica, que va revolucionar les possibilitats del fotoperiodisme, gràcies a la seva dimensió i a l'ús, per primera vegada, de rodets de pas universal. Les velles càmeres de placa van anar quedant desterrades la meitat dels anys trenta per la Leica.

en tipografia fins al 3 d'octubre de 1989, en què va suprimir a poc a poc fotografats en les seves planes durant la segona dècada del segle, però el rotogravat no va arribar a la majoria d'ells fins després de la guerra. El *Diari de Barcelona* ho va fer el 1940, en arribar a un acord amb els hereus de Pich i Pon per fer servir la rotativa del desaparegut *Día gráfico*, i també ho va fer el *Dicen*, que es feia als mateixos tallers. *El correo catalán* va fer-ho als anys seixanta i el *Tele/eXprés* va adoptar aquest sistema quan va passar a mans del comte de Godó i es feia als mateixos tallers de *La Vanguardia*. Els altres diaris es van publicar sempre exclusivament en tipografia.

El día gráfico
va ser el
primer diari a
introduir el
rotogravat i el
bressol de la
primera
generació de
fotoperiodistes

En els inicis del fotoperiodisme, era inexistent la figura actual del fotògraf de plantilla. Tots eren el que ara en diríem *free lance*, en el sentit més exacte de la paraula, ja que no solament eren treballadors fixos dels mitjans de premsa, sinó que tampoc feien les feines per encàrrec. La iniciativa de les informacions gràfiques rarament partia de les redaccions. Els fotoperiodistes impressionaven les seves plaques al marge de l'activitat dels periòdics i quan les tenien revelades les anaven a oferir, a vegades en competència amb altres fotògrafs.

Al principi, com que eren molt pocs, no hi havia problema, però a mesura que va augmentar la demanda i també l'oferta, la competència convertia sovint la venda de fotos en una subhasta a la baixa, i també eren freqüents les males passades en el moment de fer les fotos. Un cop donat estratègicament a un company mentre feia fotos d'un fet podia espatllar-li la feina i eliminar per tant un competidor a l'hora de vendre. En altres moments calia col·laborar, per exemple per estalviar magnesi en fotografies d'interiors. Només un disparava el *flash* i els altres aprofitaven el mateix moment per fer la foto. Totes sortien, per tant, iguals.

Fins que poc abans de la guerra civil no va aparèixer la Leica i el pas universal, tots els fotògrafs treballaven amb aparatoses càmeres de placa de vidre. L'habitual era fer servir negatius de 13×18 , 9×18 , 10×15 i 9×12 . Fins a l'Exposició no es va començar a fer servir el 6×9 , i uns anys després el pas universal de 24×26 mm. Per tant, entre les qualitats del fotoperiodista no hi havia solament les periodístiques i les artístiques, sinó que també era imprescindible una bona fortalesa física, per carregar tot l'utilatge: la càmera, el trípode, les plaques, l'aparell de magnesi i altres complements podien fàcilment arribar a pesar quinze quilos, que havien d'anar arrossegant a coll. Entre els complements era, al principi, indispensable l'escala, per fer fotografies en picat. Però aviat es van adonar que a quasi totes les porteries disposaven d'una escala portàtil per a la neteja dels edificis i que els la deixaven gairebé sempre que la demanaven.

Als fotoperiodistes pioners els calia també molt d'enginy tècnic per resoldre els problemes inherents a l'impressionat i revelatge de fotografies en les condicions que es feia. Ells mateixos es confeccionaven les plaques de vidre i es feien o s'adaptaven les màquines fotogràfiques i els complements. En això, Merletti va ser un geni, gràcies als anys que va fer de rellotger.

Merletti, que havia començat a fer totes d'esdeveniments ciutadans poc abans de la Setmana Tràgica, va adquirir notorietat en el fotoperiodisme gràcies a la foto que va fer d'amagat a la sala del judici contra Ferrer i Guàrdia, amb una màquina especialment preparada per ell perquè pogués fer-la funcionar sense que ningú se n'adonés —estava prohibit fer fotos als tribunals—, i que va publicar a *La campana de Gràcia*. L'objectiu sortia per un trau de l'armilla i es disparava des de la butxaca del pantaló. Si es té en compte que la revolucionària càmera Ermanox alemanya, la primera que els tractats de fotografia anunciaven com a capaç de fer fotos en interiors sense

flash, no es va inventar fins al 1925, setze anys més tard que Marletti fes la foto del judici a Ferrer i Guàrdia, i que la famosíssima fotografia feta en una sala de judicis alemanya amb la qual Erich Salomon, patriarca de la fotografia de reportatge europea, va començar la seva carrera, va ser feta l'any 1928, quasi vint anys més tard que la de Merletti, es pot tenir una idea de la capacitat tècnica i l'enginy d'aquest fotògraf. De la foto de Salomon en parlen totes les històries de la fotografia com un fet revolucionari. De la de Merletti, només en parlen els estudiosos catalans. Els altres no en diuen ni un mot.

Merletti també es va construir un angular per obtenir una vista general del Palau de la Música. En matèria de complements, Merletti també va destacar pel seu enginy. Amb el seu gendre i ajudant Manuel Mateo anava per tot arreu amb un tricicle on exhibia els rètols de la multitud de mitjans de premsa estrangers dels quals era corresponsal i on portava tots els aparells de fotografia i una llarga escala que li permetia obtenir enquadraments diferents dels d'altres fotògrafs. Aquest tricicle era, pròpiament, el que ara en diríem una moto amb sidecar: una moto a la qual va afegir una mena de cadira de rodes. També Josep Maria Segarra es va fer famós amb la seva motocicleta, que li permetia arribar als llocs abans que ningú.

La primera càmera que va utilitzar Brangulí va ser una de les que se'n deia de campanya, amb negatius de 13 × 18. També va fer servir una càmera per fer fotos estereoscòpiques de 9 × 18, que feien la sensació de relleu si es miraven amb el visor doble. També va usar un aparell de 9 × 12, però aviat es va imposar el de 10 × 15, els negatius de la qual, obtinguts per contacte, van popularitzar el nom de "postals".

Abans de l'arribada de la Leica, es trobaven al mercat les Gaumont, Ernemann, Voiglander i sobretot la Contessa Nettel, molt usada pels professionals. Brangulí la va fer servir molts anys.

La Setmana Tràgica, a final de juliol del 1909, és el primer gran fet històric de la història de Catalunya que ha quedat perfectament plasmat en imatges gràcies al treball de fotoperiodistes que ja exercien com a tals i que va ser imprès a les planes de setmanaris immediatament després de produir-se. Les imatges fotogràfiques que hi ha de l'Exposició Universal del 1888 no poden considerar-se periodístiques encara, perquè van ser fetes de manera gairebé exclusiva pel retratista Audouard, fotògraf oficial del certamen, perquè tenen sobretot un caràcter estàtic i molt poc de reportatge, i perquè van imprimir-se sobretot en postals i àlbums i molt poc en publicacions periòdiques.

De la Setmana Tràgica se'n conserven fotografies fetes per Adolf Mas i Josep Brangulí, que ja tenien alguns anys d'experiència en fotografia al carrer, Alexandre Merletti, que començava aleshores en el fotoperiodisme, Frederic Ballell, Moragues, Castellà i un Josep Maria Sagarra de 24 anys que acabava d'arribar de París i que, com Merletti, pràcticament debutava en el fotoperiodisme barceloní amb aquell esdeveniment. Algunes mostres de les fotografies que tots ells van fer en aquell moment es van publicar en un treball de Josep Cruañas al número 4 de *Capçalera*. En altres fotografies publicades no hi consta el nom de l'autor.

La majoria de les fotografies que es van fer dels fets de la Setmana Tràgica i les seves conseqüències es van difondre a través de col·leccions de postals, sobretot les dedicades a mostrar els edificis religiosos cremats. En premsa, a Barcelona, els reportatges més complets es van publicar a la *La ilustració catalana* i *La hormiga de oro*.

Fins al 1910, la inclusió de fotogravats va ser una exclusiva dels setmanaris